

FLAVIOPOLİS'TEN YENİ BİR PORTRE

Utku ARINÇ*
Kürşat KOÇER**

Anahtar Kelimeler: Kilikia Pedias • Flaviopolis • Alacami • Hadrianus • Portre

Özet: Makalenin konusunu Osmaniye İli, Kadırlı İlçesi, Bağ Mahallesi 246 ada 8 No.lu parselde bulunan ve Osmaniye Müzesi Müdürlüğü'nce yürütülen Alacami kurtarma kazıları sırasında ele geçirilen mermer portre baş oluşturmaktadır. Antik dönemde Kilikia Pedias territoriumunda yer alan Alacami aynı zamanda III. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenen Flaviopolis Antik Kenti sınırları içerisinde yer almaktadır. MS 72 yılında Vespasianus tarafından kurulan kent hakkındaki araştırma ve bulgular da oldukça yetersizdir. Modern Kadırlı ilçesinin Antik Flaviopolis üzerine kurulmuş olması maalesef kente yönelik kalıntıların büyük bir kısmını yok etmiştir. Alacami'deki ilk kazı çalışmaları 1961 ve 1996 yılında Çambel ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiş olup daha sonraki kazı çalışmaları 2012 ve 2014 yıllarında iki etap halinde Osmaniye Müzesi'nce sürdürülmüştür. Alacami; Roma, Bizans ve Türk İslam Medeniyetlerini bir arada yaşatan anıtsal mimarisiyle oldukça önemli bir yere sahiptir. MS 5.- 6. yy.'da üç nefli Geç Roma-Erken Bizans Bazilikası olarak inşa edilmiş, MS 12.-13. yy. tarihleri arasında yapının apsis bölümünün batısına küçük bir şapel eklenmiştir. MS 1489/90 yıllarında ise Alaüddevle Bozkurt Bey'in oğlu Kasım Bey, yapının batı tarafına bir minare, şapelin güney duvarına bir mihrap ekleterek burayı camiye dönüştürmüş ve çatısını da kurşun levhalarla kaplatmıştır. Bu değişimin ardından yapıya babası adına "Alaüddevle Bozkurt Bey Camii" adını vermiştir. Yöre halkı tarafından uzun bulunan bu isim kısaca "Alacami" olarak adlandırılmıştır. Adana Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce yürütülen rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri kapsamında Alacami bahçesinde 2014 yılında Osmaniye Müzesi'nce kazı çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar sırasında A-5 no'lu plan karede orta yaşlardaki bir erkeğe ait olması muhtemel mermer portre baş bulunmuştur. Geç Antikçağ tabakasında bulunan baş, maalesef beraberinde bir kazı kontekstine ya da epigrafik bir bulguya sahip değildir. Bu bağlamda portrenin tarihlendirilmesi ve kimliklendirilmesi önem kazanmıştır. Portrenin kıvrık sık buklelerden oluşan saç- sakal modeli, göz bebeğinin işlenmemiş olması, matkap yerine keskinin daha etkin kullanımını gibi stilistik ve teknik özellikler portrenin erken Hadrianus Dönemi içerisinde MS 115-120 yılları arasında tarihlendirilmesini gerektirmiştir. Başın göstermiş olduğu saç- sakal kombinasyonu ve yüz fizyonomisi portre sahibinin Hadrianus'a ait olabileceği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple çalışmamız içerisinde bu konu üzerinde durularak merkezden uzak üretilen, özgün Hadrianus portrelerinin de yardımıyla bu öneri desteklenmeye çalışılmıştır. Fakat yapılan stilistik, tipolojik ve ikonografik değerlendirmeler sonucunda Flaviopolis başının taşrada üretilen özgün bir Hadrianus portresine ait olamayacağı görüşünü mümkün kılmıştır. Bu sebeple idealize edilmeden gerçek bir kişinin betimlendiği ve aşırı gerçekçi fizyonomik özellikler gösteren bu başın Erken Hadrianus Dönemine ait *zeitgesicht* portre olabileceği kanısına ulaşılmıştır. Portredeki patlak gözler, alın çizgisi, karakteristik yüz hatları ve bakışlardaki derin ifade bu şekilde bir yorumu mümkün kılmıştır. Özellikle imparator Hadrianus portrelerinde görülen tanrısal ya da mağrur ifadenin yerine Flaviopolis portresinde açıkça görülen ölümlü bir kişiye ait yüz ifadesi, donuk bakışlar ve fizyonomik özellikler bu tarz bir yorumu destekler. Bu sebeple eserimizin Hadrianus'a ait özgün bir portreden ziyade; Flaviopolisli aristokrat/bürokrat bir kişiye ait olabileceği yönünde bir görüşün daha isabetli olacağını göstermiştir.

* Arkeolog Utku ARINÇ, Doktora öğrencisi, Akedeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya / Türkiye, e-posta: utkuarinc01@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6285-2688

** Arkeolog Kürşat KOÇER, Osmaniye Müzesi, Fakaşağı Mab. Cebelibereket Kültür Merkezi yanı, Osmaniye /Türkiye, e-posta: kocer1978@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-9912-5254

Gönderilme tarihi: 19.10.2020; Kabul edilme tarihi: 03.05.2021

A NEW PORTRAIT FROM FLAVIOPOLIS

Key Words: *Cilicia Pedias • Flaviopolis • Alacami • Hadrianus • Portrait*

Abstract: The man portrait obtained during the Alacami rescue excavations based in Bağ Neighborhood, plot number 246, parcel number 8 and conducted by Osmaniye Museum Directorate is the subject of this article. Alacami which was placed on Land of Cilicia *Pedias* in ancient times is within the boundaries of Flaviopolis Ancient City, which has been officially registered as Grade 3 Archaeological Site, at the same time. Researches and findings of the city founded by Vespasianus in AD 72 are also quite inadequate. As the modern Kadirli district was built on Ancient Flaviopolis, unfortunately, most of the remains of the city have been destroyed. Initial excavation in Alacami were carried out by Çambel and her team in 1961 and 1996 and then later excavation were continued by Osmaniye Museum in 2012 and 2014 in two stages. Alacami takes a considerable important place with its monumental architecture which combines Rome, Byzantium, and Turkish Islamic civilizations all together. It was built as three naved Late Roman-Early Byzantine Basilica in 5th-6th centuries AD and then a small chapel was added to the west of the building's apsis in AD 12th-13rd centuries. Kasım Bey, son of Alaüddevlé Bozkurt Bey, converted the structure into a mosque by adding a minaret on the west part of it and an mihrab on the south wall of the chapel, and had the roof covered with lead plates in the years of AD 1489/90. After this renovation, he named the structure "Alaüddevlé Bozkurt Bey Camii" after it his father. The name was considered too long by the public and they named it "Alacami" in short. Excavation works started by the Osmaniye Museum in 2015 in the garden of Alacami as part of relievö, restoration, and restitution projects carried out by Adana Regional Directorate for Foundation. During these works, a marble portrait which probably represents a middle-aged male was found on the plan square number A-5. The head found on the Late Antique Age layer unfortunately doesn't bring any excavation context or epigraphic evidence with it. In this regard, dating and identifying the portrait has gained importance. Stylistics and technical qualities such as undrilled pupil, the portrait's hair-beard style composed of short and combed curly locks, and the more effective use of chisel instead of a drill have made it essential to date the portrait between AD 115 - 120, in the Early Hadrianic Period. The hair-beard combination and face physiognomy of the portrait have brought along the thought that the portrait may belong to Hadrianus. For this reason, in our work this suggestion has been tried to be supported by putting emphasis on this subject, also with the help of individual provincial Hadrianus portraits. However, stylistics, typological and iconographic assessments has made the dense that Flaviopolis head can not be associated to an individual provincial Hadrianus portrait possible. Therefore, we have reached the opinion that this head, which was depicted as a real person without idealization and shows unsparingly realistic features, may be a *zeitgesicht* portrait belongs to Early Hadrianic Period. The popping eyes, forehead line, distinctive facial features and deep expression in glances in the portrait make this remark possible. Particularly, the gaze and physiognomic features exhibited by the portrait owner resemble the facial expression of a mortal person rather than divine or proud expression peculiar to the emperor, supporting such an interpretation. For this reason, it is more correct to say that this portrait head may belong to an aristocrat/bureaucrat from Flaviopolis rather than an original portrait of Hadrianus.

Makalenin konusunu 2015 yılında Kadirli (Flavias/Flaviopolis) Alacami'de (Fig. 1) yürütülen kurtarma kazıları sırasında bulunmuş mermer bir portre baş oluşturmaktadır¹. Flavias/Flaviopolis², modern Osmaniye İlinin 46 km kuzeybatısındaki Kadirli İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır ve Roma İmparatorluğunun Kilikia'da kurduğu son kentlerden biridir. Araştırma ve bulgu konusunda yapılan çalışmaların yetersiz olmasına bağlı olarak kent hakkındaki bilgilerimiz de oldukça sınırlıdır.

Strabon, *Geographica*'da³ Kilikia için iki ayrı territoriumdan bahsetmiştir: Kilikia *Trakbeia* (Dağlık Kilikia) ve Kilikia *Pedias* (Ovalık Kilikia)⁴. Kadirli ilçe merkezinde lokalize edilen Flaviopolis, Kilikia *Pedias* sınırları içerisinde yer almaktadır (Res. 2). Antik Çağda Kilikia *Pedias*'ın (*Κιλίκια πεδία*) sınırları Toroslar'ın güneyinden Akdeniz'e ve doğuda İskenderun Körfezi'nden (Alexandria ad Issum); batıda Mersin - Viranşehir'e (Soli/Pompeio-polis) kadar uzanan bölgeyi kapsamaktaydı⁵. *Pedias*, "ovalık" anlamına gelmektedir ki, bu da verimli topraklara sahip Çukurova'da bulunan Kadirli için oldukça uygun bir adlandırmadır.

Kilikia *Pedias*'ın denetimi Erken İmparatorluk Dönemi'nde Kommagene Kralı IV. Antiokhos tarafından sağlanmış-

tır⁶. Fakat MS 72 yılından itibaren, özellikle bölgenin doğusunda birtakım düzenlemeler yapmak isteyen Vespasianus, IV. Antiokhos'u Roma'ya olan güvensiz davranışlarından dolayı azlederek topraklarını Roma eyaletine bağlamıştır⁷. IV. Antiokhos'un topraklarının Kommagene'de bulunan bölümü Suriye eyaletine bağlanırken⁸, Vespasianus Kilikia'da yeni bir eyaletle birlikte, bölgenin kuzeydoğu sınırında kendi hanedanlık adını taşıyan Flaviopolis kentini kurdu muştur⁹. Böylelikle MÖ 1. yy. ortalarında başlayan ve Kilikia'nın Romanizasyonuna yönelik yürütülen şehirleşme politikası, MS 1. yy.'ın 3. çeyreği ile Flaviopolis'in kurulmasının ardından son bulmuştur¹⁰.

Alacami'nin Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Osmaniye İli, Kadirli İlçesi, Bağ Mahallesi 246 ada 8 No.lu parselde bulunan, Mülkiyeti, Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait ve 1. Sınıf Eski Eser olarak tescilli olan Alacami, III. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenen Flaviopolis Antik Kenti içerisinde kalmaktadır. Adana Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce yürütülen rölevo, restorasyon ve restitüsyon projelerinin uygulanabilirliği ile çevre düzenlemesi çalışmaları kapsamında Alacami bahçesinde, Osmaniye Müzesi Müdürlüğü'nce Aralık 2014 tarihinde sondaj çalışmalarına

¹ 14.07.2020 tarihli ve E. 505725 onay yazılı bu eserin çalışılmasına izin veren Osmaniye Müze Müdürü sn. Ayşe ERSOY'a, ilgilerinden dolayı müze çalışanlarına ve katkılarlarından dolayı da Çağla Nur BURKAŞ'a teşekkür ederiz.

² Literatürdeki daha sık kullanımından dolayı sadece Flaviopolis olarak devam edilecektir.

³ Strabo. XIV. V.1.

⁴ Kilikia *Pedias* hakkında detaylı bilgi için bk. Desider 2001, 411-415.

⁵ Durugönül 2001-2002, 107 vd.

⁶ Kilikia Bölgesi'nde Erken İmparatorluk Dönemi şehirleşme süreci için bk. Sayar 1994, 193 vd.

⁷ Taeuber 1991, 207; Sayar 1994, 212; Ünal – Girginer 2007, 464.

⁸ Magie 1950, 576; Taeuber 1991, 207.

⁹ Magie 1950, 576.

¹⁰ Sayar 1994, 193.

başlanmıştır¹¹. Alandaki arkeolojik verilerin yoğunluğu ve niteliği nedeniyle çalışmalar, kurtarma kazıları olarak devam ettirilmiş ve bu çalışmalar 2017 yılında son bulmuştur¹².

Alacami hakkındaki ilk bilgiler seyyah Davis tarafından aktarılmıştır. 1875 yılında Alacami'yi ziyaret eden Davis, burayı MS 500 yıllarına ait bir manastır ya da kilise olarak yorumlamıştır¹³. Ayrıca bu dönemde Alacami civarında daha eski yapı taşlarının devşirme olarak kullanılmış ikinci büyük bir yapı ve yanında sivri kemerli ve kubbeli başka bir yapıya ait kalıntıları daha gördüğünü belirtmiştir¹⁴. Flaviopolis'teki bir diğer araştırma Bent tarafından yazıtlara yönelik sürdürülmüş ve sazlık ev tabanındaki mozaik üzerinde gördüğü yazıtla kentin Flaviopolis olabileceğini öne sürmüştür¹⁵. Kentin yazıtlarına ilişkin bir diğer çalışma, 1896 yılında Heberdey ve Wilhelm tarafından yapılan kapsamlı bir çalışma içerisinde yer bulmuştur¹⁶. 1905 yılında ise Alacami'nin ilk fotoğrafı İngiliz seyyah Gertrude Lowthian Bell tarafından çekilmiştir¹⁷. Yaklaşık 50 yıl boyunca başka bir araştırmanın yapılmadığı Alacami'deki çalışmalar Alkım ve Bossert'in bölgeye gelmesiyle beraber yeniden hareketlilik kazanmıştır. Yapının ilk plan denemesi bu iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve Alacami bahçesinde bulunan

yazıtlı taşlar yayınlanmıştır¹⁸. 1990 yılında, Kilikia Bölgesi epigrafı ve tarihi coğrafyasının aydınlatılmasına yönelik yüzey araştırması gerçekleştiren Sayar, Alacami bahçesinde yayınlanmamış 9 adet mezar steli tespit etmiştir¹⁹. Alacami'deki ilk kazılar 1961²⁰ ve 1996 yılında Kadırlı-Karatepe'deki çalışmaları devam eden Çambel ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiş²¹ ve kazı ekip üyesi olan Bayliss tarafından bu yapı 2001 yılında doktora tezi kapsamında çalışılmıştır²². Bayliss, 2004 yılında yayınlamış olduğu Kilikia Bölgesi tapınaklarının kiliseye dönüştürülmesine yönelik çalışması içerisinde Alacami'ye de kısa bir bölüm ayırmıştır²³.

Alacami; Roma, Bizans ve Türk İslam Medeniyetlerini bir arada yaşatan anıtsal mimarisiyle oldukça önemli bir yere sahiptir. MS 5.-6. yy.'da 21 x 33 m. boyutlarında üç nefli Geç Roma-Erken Bizans Bazilikası olarak inşa edilmiştir²⁴. Bazilikanın altında ise batıdan girişi sağlanan 14 m. uzunluğunda dar bir *kriptaportikos*la geçilen *hypogeum* bulunmaktadır²⁵. Bu *hypogeum*un başrahip, piskopos veya bir din şehidine ait olduğu sanılmaktadır²⁶. Ayrıca kilisenin protesis kısmındaki taban mozaiğinde görülen yazıtta kiliseyi yaptıran iki

¹¹ Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 28.02.2014 tarih ve 3389 sayılı kararı gereği. Alacami, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1996 yılı eski eser onarım programında olup bu konuda çalışmalar devam etmektedir. Vakfiyesine göre onarımı tamamlandıktan sonra cami olarak kullanılacağı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bildirilmiştir.

¹² Yastı ve diğ. 2016, 627-640.

¹³ Davis 1879, 124.

¹⁴ Davis 1879, 125.

¹⁵ Bent 1890, 233.

¹⁶ Heberdey – Wilhelm 1896, 32.

¹⁷ Çambel 1997, 47.

¹⁸ Bossert – Alkım 1947, 17-22.

¹⁹ Sayar 1992, 208.

²⁰ Çambel – Knudstad 1998, 487.

²¹ Kazı raporları için Çambel – Knudstad 1998, 487-488; Çambel ve diğ. 1999, 402 vd.

²² Bayliss 2001, 207 vd.

²³ Bayliss 2004, 99-101.

²⁴ Çambel 1997, 49.

²⁵ Bayliss 2004, 100.

²⁶ Bayliss 1997, 70.

kardeşten bahsedilmektedir²⁷. Bu sebeple *hypogeum*ın kiliseyi yaptıran iki kardeşe ait olduğu da düşünülmektedir²⁸.

MS 12.-13. yy. tarihleri arasında yapının apsis bölümünün batısına küçük bir şapel eklenmiştir²⁹. MS 1489/90 yıllarında ise Dulkadiroğlu Beyliği'nden Alaüddevle Bozkurt Bey'in oğlu Kasım Bey, yapının batı tarafına bir minare, şapelin güney duvarına bir mihrap ekleterek burayı camiye dönüştürmüş ve çatısını da kurşun levhalarla kaplatmıştır. Bu değişimin ardından yapıya babası adına "Alaüddevle Bozkurt Bey Cami" adını vermiştir³⁰. Yöre halkı tarafından uzun bulunan bu isim kısaca "Alacami" olarak adlandırılmıştır³¹. Dulkadiroğulları Beyliği'nin bölgedeki hâkimiyetinin son bulmasının ardından Alacami terk edilmiş; ancak Kadırlı'nın iskânı sırasında 1865'te Derviş Paşa tarafından kısa bir süreliğine tekrar cami olarak kullanılmış; iskândan sonra Alacami'nin yakınına inşa edilen Merkez Cami'nin ardından Alacami yeniden terk edilmiştir³².

Modern Kadırlı ilçesinin antik Flaviopolis üzerine kurulmuş olması maalesef kente yönelik kalıntıların büyük bir kısmını yok etmiştir. Bölgede yapılan modern inşa kazıları sonucunda antik yerleşimle ilişkili olabilecek hamam kalıntısı dışında herhangi bir kamu yapısına rastlanılmamıştır³³. Ayrıca Alacami'nin hemen doğu

ucunda "Muallim Bağları" olarak adlandırılan bölgede kaya mezarları bulunmaktadır. Son dönemde Osmaniye Müzesi tarafından bu alanda temizlik çalışmaları sürdürülmektedir. Kentte yer alan bir diğer kaya mezarları ise Alacami'nin batısındaki Sülemiş Tepesi'nde yer almaktadır.

Tanım

Alacami kurtarma kazıları sırasında A-5 no'lu açmanın kesitinde ele geçirilen baş³⁴ (Res. 3-4), Osmaniye Müzesi'nde koruma altına alınmıştır. Orta gözenekli sarımtırak mermerden işlenmiş olan başın yüksekliği 21 cm, genişliği 15 cm, derinliği ise 17 cm olarak normal insan ölçülerinin biraz altındadır (Res. 5-8). Başın, boyun kökünden itibaren aşağısı korunmamıştır. Burunda, sol kulak ucunda, saçta ve alın ortasında kopmalar vardır. Çenede belirgin aşınma hâkimdir. Başın üst kısmında kopma, arka tarafında ise 12 cm uzunluğunda, 9 cm genişliğinde düz bir kesik bulunmaktadır (Res. 6).

Orta yaşlarda, sakallı bir erkeğin tasvir edildiği baş, geniş bir yüze sahiptir. Alın yapısı dar, dışa doğru bombelidir (Res. 5). Üç adet alın çizgisi saç köklerine yakın üst kısımda birikmiştir. Hilal şeklinde olan kaş yapısı keskin kenarlı olarak işlenmiştir. Gözler birbirine uzak yerleştirilmiştir. Göz çukurluğu abartılı, gözler

²⁷ "En azîz ve dindar piskopos .....ve yillar boyu rahiplik ve yöneticilik yapmış olan kardeşi..... bu kutsal eserî, yeminlerini yerine getirmek için, din kardeşleriyle birlikte tamamladılar." Yazıtın tercümesi Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar tarafından yapılmıştır. Çambel 1997, 49.

²⁸ Çambel 1997, 49.

²⁹ Çambel 1997, 47.

³⁰ Yastı ve diğ. 2016, 627 vd.

³¹ Çambel 1997, 46.

³² Çambel – Knudstad 1998, 487.

³³ Sayar ve diğ. 1993, 179.

³⁴ Kazı üyesi olarak yer aldığım çalışmada bulunan bu baş, A-5 no'lu plan karenin güney-doğu köşesinde 108. 17 kot seviyesinde *in-situ* durumda üst kotlarda ele geçirilmiştir. Söz konusu açmada mimari bir bulguya rastlanılmamakla beraber dolgu bir katman ve bu dolguda az sayıdaki tesseralar tek buluntu ögesini oluşturmuştur. Esere AC-16-A5-M.05 kazı envanter numarası verilmiştir.

şişkincedir. Göz bebeği ve iris işlenmemiştir (Res. 9). Üst göz kapakları etli; göz altı torbası dolgundur. Ayrıca göz çukuru ve üst göz kapağı da birbirinden derince bir çizgiyle ayrılmaktadır. Burun kökü kalın, kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla ise kanatları geniştir. Bu noktadan başlayan ve bıyık kenarlarına doğru devam eden çizgisel hat (*Naso labial*) belirgindir. Büyük olan ağız yapısında ince ve hemen hemen belirsiz üst dudak ve kalın alt dudak yapısı söz konusudur. Ağız kenarı hafif aşağı indirilmiş ve bu kısım matkapla bitirilmiştir. Etli olan alt dudağın aksine üst dudak incedir. Çene, güçlü ve geniş yapılıdır. Elmacık kemikleri vurgulu, yanaklar hafif toplucadır.

Saç ve sakal, kıvrıkcık ve gür buklelerden oluşmaktadır. Aşınmaya bağlı başın ön kısmındaki saçlar daha hacimsiz ve yüzeysel; yanlarda ise daha plastik bir işçilik göstermektedir. Özellikle sol şakak üstündeki üç kalın buklelerden oluşan saçların uçları içe doğru spiral şeklinde döndürülerek hareketlendirilmiştir (Res. 10). Saç bukleleri keski yardımıyla aralarında yüzeysel boşluklar bırakılarak birbirinden ayrılmıştır. Saçlar kulakların hemen üstünde son bulmaktadır. Keski izlerinin belirgin olduğu sakal, kalın bukleler halinde düzensizce uçları farklı yönlere doğru döndürülerek işlenmiştir. Bıyıklar sakalın devamı niteliğindedir. Baş, cepheden betimlenmiş ve bakışlar düz bir şekilde karşıya bakmaktadır. Bakışlardaki donuk ve ilgisiz ifade portre sahibinin dış dünyayla ilişkisi olmayan hafif hüzünlü bir bakış sergilemesine neden olmuştur.

Tarihlendirme ve Karşılaştırma

A-5 no'lu plan karede bulunan baş, maalesef beraberinde bir kazı kontekstine ya da epigrafik bir bulguya sahip değildir. Bu bağlamda portrenin tarihlendirilmesi teknik işçilik ve stilistik özelliklerinin karşılaştırmasıyla mümkün olabilecektir. Portrede göze çarpan ilk özellik, göz bebeğinin henüz işlenmemiş olması ve matkap işçiliğinin yok denecek kadar az kullanılmış olması eserin tarihi hakkında ipucu sunmaktadır.

Plastik sanat içerisinde göz bebeğinin matkap vuruşu ile belirtilmesi ilk kez MS 130'lu yıllar içerisinde Hadrianus Döneminde karşımıza çıkmaktadır³⁵. Bunun öncesine ait portrelerin göz bebekleri sadece boya ile belirtilmekteydi³⁶. Portrecilik sanatı açısından dönüm noktası oluşturan bu yöntem tarihlendirme konusunda da araştırmacılara *terminus ante quem* sunar. Bir diğer teknik detay ise matkap kullanımının sistematik hale getirilişidir. Klasik Dönem Yunan sanatında MÖ 350 yıllarından itibaren kullanıldığı bilinen matkap tekniği³⁷ Antoninler Döneminde zirveye ulaşır³⁸. Özellikle saç ve sakal işçiliğinde ışık-gölge kontrastı oluşturacak şekilde abartılı kullanılır. Flaviopolis başında, saç ve sakal işlenişinde matkap yerine keski kullanılmış; matkap izlerine figürün sadece ağız kenarlarında ölçülü bir şekilde uygulanmıştır.

Bu bağlamda Flaviopolis başının saç ve sakalının stilistik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, eserin Hadrianus Dönemi portreciliğiyle ilişkilendirmemize olanak tanır. Ayrıca başın ilk

³⁵ Paulsen 1923, 94; Smith 1998, 83; Kleiner 1992, 238.

³⁶ Özgan 2013, 136.

³⁷ Stewart 1975, 199 vd.

³⁸ Riccardi 2000, 107. Antoninler Dönemi portreciliği için ayrıca bk. Wegner 1939, Taf. 1 vd.

bakışta Hadrianus portreleriyle olan benzerliği de fark edilmektedir. Bu sebeple çalışmamızın stilistik ve ikonografik değerlendirmeleri salt özel portrelerle değil, aynı zamanda Hadrianus portreleri ışığında yapılmasını gerektirir. Ayrıca tüm bu değerlendirmelere ek olarak Roma İmparatorları içerisinde sakallı olarak betimlenen ilk imparatorun Hadrianus olduğu bilinmektedir³⁹. Augustus'la başlayan tıraşlı ve sakalsız yüz modası Traianus'a kadar devam etmiş bu moda Hadrianus'la son bulmuştur⁴⁰. Flaviopolis portresinin dağınık ve orta kısalıktaki sakal yapısı Hadrianus portrelerinde sıklıkla tekrarlanır.

Kadın ve erkek portrelerinde modanın imparatorluk hanedanlarının paralelinde yapıldığı ve kendi dönemini yansıttığı – *zeitgesicht* - pek çok örnekle kanıtlanabilir⁴¹. Bu anlayış kadın portrelerinde saç tuvaletiyle paralellik gösterirken; erkek portrelerinde saç ve sakal kombinasyonunda karşımıza çıkar. Bu sebeple Flaviopolis ba-

şının da Hadrianus portrelerindeki gibi sakallı betimlenmiş olması⁴² ve yukarıda öz-lüce değinilen portredeki bütüncül yaklaşım çalışma konumuzun sınırlarını gerek Hadrianus portrelerinde gerek Hadrianus Dönemine ait özel şahıs portrelerinde aramamızı gerektirecektir.

Flaviopolis başıyla paralellik gösteren ilk örnek Nikomedia'da bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri deposunda korunan baştır (Res. 11- 12)⁴³. Orta yaşlardaki bir erkeğin temsil edildiği portrede başın etrafını çevreleyen saçlar kabarık ve gür işlenmiştir. Saçın devamı niteliğindeki sakal yapısı kısa ve kıvrıkcık buklelerden oluşur. Yüzün geniş yapısı Flaviopolis başıyla benzerdir. Saçlar eserimize göre daha kabarık ve sık olarak işlenmiştir. Flaviopolis başında görülen saç uçlarının spiral şeklinde döndürülmesi Nikomedia başında görülmez. Sağ şakak üstündeki saçları, ince bukleler halinde öne doğru taranmış; başın üst kısmında ise daha kısa buklelerle üst üste bindirilmiştir. Bu haliyle başta görülen farklı saç modasına ait izler, Geç

³⁹ Kleiner 1992, 238; Vout 2003, 444. Her ne kadar sakallı betimlenen ilk imparatorun Hadrianus olduğu bilirse de Octavianus'un, Augustus olmadan kısa bir süre önce Caesar'ın ölümünün ardından yanaklarına kadar inen sakallı temsillerinin olduğu örnekler bulunmaktadır. Literatürde *Yas Tutan Augustus* Tipi olarak bilinen Arles Portresi için bk. Kleiner 1992, 62, Fig. 39. Sikke örneği için bk. Kleiner 1992, 61, Fig. 37. Yine Nero (MS 54-68), Titus (MS 79-81), Domitianus (MS 81-96) gibi imparatorların kısa süreli olarak sakallı betimlendikleri olmuştur. Fakat bu tasvirleri süreklilik göstermez ve pek çoğu sikke betimlemelerinden bilinir. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Vout 2003, 454-455.

⁴⁰ Kleiner 1992, 238.

⁴¹ Dönem yüzü – *zeitgesicht* olarak adlandırılan bu stilde Roma portreciliğinde dönemin modasına uygun olarak portrelerin birbirine benzemesi gibi bir durum söz konusudur. Zanker 1983, 14; Özgan 2013, 195. Fakat bu durumu genellemek yanlış olur; zira İmparator Traianus sakalsız olarak betimlenirken Roma ordusunda sakalın yaygın olduğu Benevento Zafer Takı kabartmalarındaki

askerlerin betiminden anlaşılmaktadır. Söz konusu kabartma örnekleri için bk. Kleiner 1992, 224- 228, Fig. 188-193. Ayrıca yine Traianus Sütunu'ndaki askerlerin de çoğunlukla sakallı olarak betimlendikleri görülmektedir. Traianus Sütunu için bk. Richmond 1935,1-40; Kleiner 1992, 220 vd. Ayrıca Hadrianus sakallı olarak betimlenirken aynı dönem özel portrelerin de sakalsız olarak tasvir edilen erkek portreleri de bulunmaktadır. Paulsen 1923, 79, Fig. 64.

⁴² Hadrianus'un sakal bırakmasına yönelik iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yüzünde bulunan lekeleri saklama ihtiyacı *Ael. Sp. Had. 26 1. (1) Statura fuit procerus, forma comptus, flexo ad pectinem capillo, promissa barba, ut vulnere, quae in facie naturalia erant, tegeter, habitudine robusta.*

Bir diğeri ise Hellen hayranı olan Hadrianus'un filozof, şair ve yöneticilere olan öykünmesi olarak açıklanmaktadır. Kleiner 1992, 238; Özgan 2013, 133. Vout 2003, 445; Zanker 1995, 218 vd. Ayrıca sakal, Roma dünyasında bir nevi Hellenlerle özdeşleştirilmiş olarak kabul edilmekteydi. Walker 1991, 272.

⁴³ İnan - Rosenbaum 1966, 93, No. 76, Lev. XLVI, 2-3.

Traianus- Erken Hadrianus Dönem başları arasına yerleştirilmesine imkan tanır⁴⁴. Düzgün bir şekilde geriden alın üstüne taranan saç şekli özellikle Traianus Dönemine ait saçlarda görülürken⁴⁵, kabarık saç ve sakal modası ise Hadrianus'la birlikte ortaya çıkar. Bu bağlamda Nikomedia başında görülen Traianus- Hadrianus Dönemlerine ait ortak saç modası bu eserin geçiş dönemine işaret eder ki bu da yaklaşık olarak MS 110-120 yılları arasına tarihlendirilmesini gerektirir. Ayrıca Nikomedia başının şekillendirilmesinde matkap kullanımına yer verilmemesi de bu öneriyi destekler. Flaviopolis başında ise saç sakal yapısının Hadrianus modasına uygun işlenişi ve ağız kenarlarında basit matkap işçiliği Flaviopolis başının Nikomedia eserinden biraz daha geç bir tarihe işaret ettiğini gösterir.

Flaviopolis başında görülen saç modelinin yakın örneğine Aphrodisias'ta bulunan genç başında rastlanılmaktadır (Res. 13-15)⁴⁶. Saçın dolgun ve kıvrıkcık yapısı Flaviopolis başıyla örtüşür. Şakaklar üzerindeki kıvrıkcık saç bukleleri salyangoz görünümündedir ve bu haliyle Flaviopolis başının sol şakak üzerindeki saç modeliyle benzerlik sunar. Ondüle edilen ve dışarıdan içe doğru spiral şeklinde döndürülen saç buklelerine ait sırtlar birbirine ters- düz bakacak şekilde işlenmiştir. Bu yönüyle

her iki eserdeki saçın stilistik detayları açısından ortak paydada bulunduğu görülür. Bu iki eserin benzer saç biçiminin işlenişindeki farklılık ise Aphrodisias başında görülen matkap işçiliğinin daha abartılı olmasıdır. Ayrıca şakak üzerindeki ondüle edilen saç uçları matkap yardımıyla tenden geçişte daha sertken Flaviopolis başında ise bu geçiş daha yumuşaktır. Aphrodisias eserinin yüz kısmının büyük bir bölümü tahrip olması tarihlenmenin zorluğunu beraberinde getirmiş ve Hadrianus ya da Erken Antoninler Dönemine ait olabileceği önerilmiştir⁴⁷. Figürün saç tuvaleti ve teknik işçiliği Hadrianus Dönemine işaret ediyor olsa da çok az bir kısmı sağlam kalan göz yapısında, matkap izlerine rastlamak mümkündür. Özellikle her iki göz pınarındaki matkap vuruşu bu eserin Antoninler Dönemi'ne işaret ederken Flaviopolis başıyla olan tarih aralığını ortaya koyar. Ayrıca yine matkabın daha etkili kullanıldığı tenden saça geçişte Aphrodisias eserinin Flaviopolis başından biraz daha geç bir tarihe ait olmasını gerektirir.

Flaviopolis başının Hadrianus portreleriyle olan benzerliği stilistik karşılaştırmalar için uygun görünmektedir. Wegner tarafından kapsamlı bir çalışmaya konu edilen Hadrianus portreleri 6 tipe ayrılmıştır⁴⁸. Bu tiplerin genellikle imparatorun yönetimi sırasında meydana gelen, bir

⁴⁴ Benevento Zafer Takı kabartmalarında yer alan genç Hadrianus'un baş yapısı ve saçları, Nikomedia başıyla benzerdir. Wegner 1956, Taf. 1b.

⁴⁵ Traianus saç modasında geriden gelen saçlar düz ve ayrı bukleler halinde alın üzerine doğru taranır. Traianus portreleri için bk. Fittschen - Zanker 1985, Taf. 41-48 No. 39-45; Traianus Dönemi özel portrelerinde görülen benzer saç modası için bk. Heitze v. 1961, 10, Taf. 15; Özgan 2013, 81-83, Fig. 71-75, Trajanus Dönemi saç modasının görüldüğü kabartma örneği için bk. Kleiner 1992, 229, Fig. 194.

⁴⁶ Smith 2006, 279-280, No. 187, Pl. 130, No. 187.

⁴⁷ İnan - Rosenbaum 1979, Taf. 136, 3-4, No. 184; Smith 2006, 279-280, No. 187.

⁴⁸ Hadrianus'un portre tipolojisi ilk kez Wegner tarafından 1956 yılında oluşturulmuştur. Portre tiplerinin adlandırılmasında buluntu yerleri ya da bulunduğu müzeler etkili olurken; tiplerin belirlenmesinde ise Hadrianus'un saç stili ve yüz fizyonomisi etkili olmuştur. Wegner'in tipolojisine ek olarak 2 tipin daha eklenmesiyle bu sayı 8'e çıkmıştır. (1) Tip Stazione Termini, (2) Tip Vatikan Chiramonti 392, (3) Tip Rollockenfrisur Terme 8618, (4)

savaşın kazanılması, yeni bir unvan alınması ya da bir *decennali*nın⁴⁹ kutlanması gibi önemli olaylarla bağlantılı olarak yaratıldığı düşünülmektedir⁵⁰. Bu sebeple prototipler kronolojik olarak tespit edilebilmektedir. Flaviopolis portresi de özellikle sol şakak üzerindeki saç uçlarının döndürülerek betimlenmesi ile Wegner'in *rollockenfrisur* tipine uygundur⁵¹. Bu tip, Terme Museo Nazionale'de bulunan Hadrianus portresi için kullanılmış ve MS 118-121 yılları arasına tarihlendirilmiştir. *Rollockenfrisur* modelinde arkadan öne doğru boğumlar oluşturularak taranan saçlar, dalgalı hatlar halinde alna kadar indirilerek uçları döndürülmüştür. Kabarık, uzun ve dalgalı bukleler arkada ve baş üstünde daha kısa ve hacimlidir. Alna düşürülen saç uçları döndürülerek devinim gösterir. Eserimizin özellikle sol şakak üstünde net bir şekilde görülen üç adet kıvrıkcık saç bukleleri bu tip için uygun görünse de buklelerin kısa oluşuyla farklı bir repertuvar sunar.

Kilikia Pedias kentlerinden olan Pompeopolis'te 1993 yılı kazı sezonunda Hadrianus portresi bulunmuştur⁵². (Res. 16-17) Başında *coronacivicası* olan imparator cepheden betimlenmiştir. Saçlar alın üzerinde ve yanlarda *coronacivicadan* dışı doğru taşmıştır. Sakal kısa, özensiz ve hafif kıvrıkcık buklelerden oluşur. Baş, bilinen

Hadrianus portrelerinden uzaktır. Özellikle badem şeklinde işlenen göz yapısı oldukça üniktir. Flaviopolis başında olduğu gibi göz kapağı kalın; göz altı torbası şişkincedir. Her iki portrenin stilistik detayları karşılaştırıldığında, göz kapağı ve ağız yapısının benzerliği görülür.

Flaviopolis portresinde görülen ağız kenarlarının hafif matkap işçiliğiyle aşağı doğru indirilmesi, Pompeopolis başında da fark edilmektedir. Çalık tarafından yapılan stilistik çalışmalara ek olarak, başındaki *coronacivicanın* da göz önünde bulundurulması ile Hadrianus'un *Pater Patriae* unvanı aldığı MS 127-28 yıllarına ait olduğu önerilmektedir⁵³. Portre için önerilen bu tarih Flaviopolis başı için biraz geçtir. Zira Pompeopolis başında özellikle sağ kulak arkasındaki hacimli ve derin kanallar gösteren saç işçiliğinde matkap kullanımına dair izler bulmak mümkündür.

Perge'de bulunan, kimliğinin tespiti ve tarihlendirilmesi yakınında bulunan yazıtlı kaide ile mümkün olan Hadrianus portre heykeli, eserimizle özellikle stilistik benzerlik açısından yüz fizyonomisi, alın, burun, göz ve sakal yapısı ile en iyi örneği teşkil etmektedir (Res. 18- 20)⁵⁴. Perge başında Hadrianus'un alışılan uzun ve kaba-

Tip Panzer-Paludamentumbüste Baiae, (5) Tip Panzerbüste Imperatori 32, (6) Tip Paludamentumbüste Vatikan Busti 283, (7) Tip Tarragona, (8) Tip Delta Omikron ya da Tip Hadrianus Renatus'tur. 1-6 Tipleri için Wegner 1956, 8-26; Tip 7 Fittschen – Zanker 1985, 57-8, Taf. 60, No. 54; Tip 8 Evers 1994, 273-277. Ayrıca 8 portre tipin kısa bir değerlendirmesi için bk. Mägele 2016, 50-52.

⁴⁹ Antik Roma'da yönetimdeki imparatorun onuncu yılı anısına düzenlenen tören ya da kutlama.

⁵⁰ Riccardi 2000, 112.

⁵¹ Wegner 1956, 13 vd. Taf. 10.

⁵² Çalık 1996, Fig. IX, a-d; Çalık 1997, 244, No. 164, Pl. 82b.

⁵³ Çalık 1996, 89.

⁵⁴ İnan 1965, 15, No. 6, Lev. 7, Res.1; İnan – Rosenbaum 1966, 68, No. 29, Pl. XIX, 2, XXI, 1-2; Vermeule 1968, 248, Fig. 140. Bugüne kadar bilinen çok sayıda Hadrianus portresi arasında buluntu kaidesindeki yazıtı ile birlikte kesin olarak kimliklendirilmesi ve tarihlendirilmesi yapılabilen portre heykel olma özelliği taşır. Kaidede yer alan yazıtta *Hadrianus* adıyla birlikte *Tribunicia Potestas V* ibaresi portre heykelin MS 121 yılına tarihlendirilebilmesine olanak tanımıştır.

rık sakalları daha kısa ve hacimsiz buklelere sahiptir⁵⁵. İnan tarafından yazıtın desteğiyle MS 121 yılına tarihlediği zırlı portre heykelde görülen sakallar keski yardımı ile şekillendirilmiştir. Saçın devamı niteliğindeki kısa ve seyrek bukleler favorilerden yanaklara doğru düzenli hatlarla çeneye doğru yönlendirilmiştir. Flaviopolis başında ise daha sivri olan sakal uçları, dağınık ve uçları farklı yöne hareketlendirilmiştir. Perge Hadrianus'unun saç modeli Flaviopolis başına göre daha hareketli ve bukleler birbirinden basit matkap yardımıyla ayrılmıştır. Flaviopolis başının kalıp şeklinde başa oturan saçları Perge başından ayrılır. Bu haliyle Flaviopolis başının Perge eserinden biraz daha erken dönemden olduğuna işaret etmektedir. Yine Flaviopolis başında dikkat çekici olan çıkık elmacık kemikleri ve belirgin *naso labial* hat, Perge Hadrianus'unda da oldukça benzerdir. Özellikle burun kanatlarının bitiş yerinde; *naso labial*ın ise başlangıç yerindeki çökük her iki eseri ortak paydada buluşturur. Bu paralellik dışında iki eser arasındaki bir diğer benzerlik, abartılı göz çukurluğu ve keskin sert kenarlı hilalvari kaş yapısıdır. Bu işlenişle adeta gözleri bir çatı altına almıştır. Flaviopolis başında görülen etli göz kapağı; Perge eserinde ise tamamen farklı bir yapıdadır: göz kapakları oldukça ince; göz yapısı ise ölçülüdür. Hadrianus Dönemine ait portre geleneğinde retrospektif gelenek bu uygulamayla kendini hissettirir. İmparatora ait portrelerde göz kapakları ince işlenmesinin nedeni olarak Hellen hayranı olan

Hadrianus'un Klasik Dönem heykeltıraşlık eserlerine olan öykünmesi ve Hellenli sanatçıların geleneklerinden kopmadan eserlerini ürettiklerinin kanıtıdır⁵⁶. Buraya kadar ele alınan örnekler ışığında Flaviopolis başının yapılan stilistik incelemeler ve değerlendirmeler sonucu MS 115-120 yılları arasında yapılmış olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Kimliklendirme ve Sonuç

İdealize edilmeden gerçek bir kişinin betimlendiği ve kazı kontekstine sahip olmayan bu başın kimliği yorumlanmaya açıktır. Bu bağlamda başın kimi temsil ettiği hakkında kısa bir yorum/öneride bulunmak yerinde olacaktır. Portrenin içerdiği stil ve dönem yüzü – *zeitgesicht* bakımından Erken Hadrianus Dönem portrelerine işaret etmektedir. Bu bağlamda portre sahibinin Hadrianus olabileceği ihtimali üzerinde de durulmalıdır.

Roma imparatorları içerisinde en sık seyahat eden Hadrianus olmuştur. İmparatorun bu seyahatlerine bağlı olarak ziyaret ettiği kentlerde onuruna portreleri yapılmıştır. Bu durum aynı zamanda Hadrianus portrelerinin pek çok varyantının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Son dönemde yapılan çalışmalarla da imparatorun 300'e yakın portresinin günümüze kadar ulaştığı tespit edilebilmiştir⁵⁷. Bu konudaki yaygın senaryo, ne zaman ki bir kent, dönem imparatorunun portresini yaptırmak isterse, görevlendirilen heykeltıraş dağıtılan prototipi esas alarak o modele uygun bir portre yaratmaya çalışırdı⁵⁸. Fakat

⁵⁵ Bu şekilde betimlenen kısa sakallı Hadrianus portresi için bk. Wegner 1956, Taf. 17a; 25b; Karanastasi 2012-2013, Taf. 4, No. 1, 3- 4.

⁵⁶ Özgan 2013, 134.

⁵⁷ Özgan 2013, 133.

⁵⁸ Riccardi 2000, 118.

bu portrelerin bazılarının merkezde üretilen öncül prototiplerin kısmen uzağında kaldığı görülmektedir. İnan ve Rosenbaum tarafından Anadolu özelinde irdelenen on üç adet Hadrianus portresinin sadece altısının imparatorun Roma kopyalarına sadık kalınarak yapıldığı ve yarıdan fazlasının ise Roma modellerinden bağımsız olarak üretildikleri sonucuna ulaşılmıştır⁵⁹.

Bu durumu göz önünde bulundurup yeniden Flaviopolis başına dönecek olursak Hadrianus'un MS 130 yıllarında Kilikia'yı ziyaret ettiği bilinmektedir⁶⁰. Flaviopolis başının da Hadrianus'un Kilikia ziyaretinden önce MS 115-120 yılları arasında yapılmış olabileceğini ifade etmiştik. Bu haliyle henüz merkezden imparatora ait prototip bir portre gönderilmediği de göz önünde bulundurulur; heykeltıraşın kendine has bir yorumla özgün bir Hadrianus portresi yaratmış olabileceği düşünülebilir mi? Zira kent Roma dışında taşrada üretilen ünik portrelerin heykeltıraşın yorumuyla farklı bir görüntüye sahip olduğu antik kaynaklarca da bildirilmektedir. Özellikle Arrianus'un, Trapezus kentinde

gördüğü Hadrianus heykeli için imparatora yazmış olduğu mektup dikkate değerdir. Söz konusu mektuptaki:

“...Siz’in ayakta duran heykelinize gelince, her ne kadar tasarım bakımından boşsa da —zira denizi işaret ediyor— işçiliği bakımından ise, ne size benziyor ne de diğer bir açıdan güzel; bu yüzden aynı bu pozda siz’in adınızı taşımaya layık bir heykelinizi gönderin; çünkü sizin ebediyen anımsanmanız için burası son derece uygun bir yer⁶¹” önerisi göz ardı edilmeyecek kadar önemlidir.

Yine aynı şekilde başka bir mektup, Fronto tarafından Marcus Aurelius’a yazılmıştır. Mektupta, karşılaştığı tasvirlerin hiçbirinin kendisine benzemediği, hepsinin çok kötü resmedildiği, modellendiği ve yontulduğu ifade edilmiştir⁶². Arrianus ve Fronto gibi antik yazarların mektupları dikkate alındığında Flaviopolis başının da Hadrianus’a ait olabilme ihtimali tartışmaya açık olmalıdır.

Hadrianus portrelerindeki belirgin özellik, uzun ve kıvrıkcık buklelerden oluşan saçlar ve gür sakal öne çıkar. Yüz anatomisinde ise badem şeklindeki gözler, sert kenarlı kaşlar, kalın/geniş ve uzun bir

⁵⁹ İnan – Rosenbaum tarafından 1966 yılında yayınlanan Anadolu portreciliğine ait çalışmanın I. cildinde 6 adet Hadrianus portresi incelenmiş ve bu portrelerden sadece Pergamon ve Miletos Hadrianus’larının orijinal bir tipe dayandığını tespit edilebilmiştir (Pergamon örneği için İnan – Rosenbaum 1966, 70, No. 31, Miletos örneği için İnan – Rosenbaum 1966, 70, No. 32). Söz konusu çalışmanın devamı niteliğindeki 1979 yılı yapıtlarında ise 9 adet Hadrianus portresini ele almışlar ve bu portrelerden de 4 tanesinin orijinal bir tipe ait olamayacağını ifade etmişlerdir. Bu portreler Pergamon, Perge, Seleuceia Pieria ve İzmir’dir. Pergamon örneği için bk. İnan – Rosenbaum 1979, 94-95, No. 43, Perge; İnan – Rosenbaum 1979, 95-96, No. 45, Seleuceia Pieria; İnan – Rosenbaum 1979, 98-99, No. 47 (Fakat bu portre heykelin Hadrianus’u değil, Lucius Verus’u temsil ettiği daha sonrasında tespit edilmiştir. Bk. dn. 68) İzmir; İnan – Rosenbaum 1979, 99-100, No. 48.

⁶⁰ Syme 1988, 164; Ayrıca Hadrianus’un Kilikia ziyaretinin kent sikkeleri ve arkeolojik bulgular ışığında değerlendirilmesi için bk. Brooks 1998, 646.

⁶¹ Arr. Per. p. E., I, 3-4. (3) ὁ μὲν γὰρ ἀνδρῶς ἔστημεν ὁ σὸς τῷ μὲν σχήματι ἡδέως —ἀποδείκνυσαι γὰρ τὴν θάλατταν— τὴν δὲ ἐργασίαν οὐτε ὁμοίος σοι οὐτε ἄλλως καλός· (4) ὥστε πέμψον ἀνδριάντα ἄξιον ἐπονομάζεσθαι σὸν ἐν τῷ αὐτῷ τοῦτο σχήματι· τὸ γὰρ χωρίον ἐπιτηδεϊότατον εἰς μνήμην αἰώνιον.

⁶² Fronto. Ep., I Scis ut in omnibus argentariis mensulis pergulis tabernis protectis vestibulis fenestris usquequaque ubique imagines vestrae sint vulgo propositae, male illae quidem pictae pleraeque et crassa, lutea immo, minerva fictae sculptaeque; quom interim numquam tua imago tam dissimilis ad oculos meos in itinere accidit, ut non ex ore meo excusserit rictum osculi. Çeviri konusundaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR’a teşekkür ederiz.

burun, çıkık elmacık kemikleri, etli dudaklar ve hafif sivri bir çene Hadrianus portrelerinin karakteristiğidir. Fakat burada betimlemeye çalıştığımız anatomik özelliklerin dışına çıkan pek çok Hadrianus portresinin olduğu da bilinmektedir. Özellikle Hadrianus'a ait olduğu düşünülen tartışmalı eserlerden biri Flaviopolis başıyla oldukça yakın bir alanda bulunan bronz portre heykeldir (Res. 21- 22). Kadırlı'de, 1932 yılında kanalizasyon kazısı sırasında tesadüfen bulunan eser İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir⁶³. Başında *diadem* bulunan figür, Greek filozoflarını anımsatır şekilde, *kebiton* üzerine *himation* giyimli olarak ayakta ve cepheden tasvir edilmiştir. Oldukça kabarık ve gür işlenen saçlar, başın tamamını örter ve alın yapısını daraltır şekildedir. Alın üzerindeki kırışıklık belirgindir. Figürün kaşları çatık betimlenmiş olup burun ince ve uzun yapıdadır. Kıvrıkcık buklelerden oluşan sakallar birbirinden ayrıktır. Ağız kapalı, kenarları aşağı doğru sarkıtılmıştır. Figürün göstermiş olduğu stil, tipolojik ve ikonografik özellikler Hadrianus Dönemine ait olduğunu gösterir⁶⁴. Fakat eserin bilinen Hadrianus portrelerinin uzağında olduğu da fark edilmektedir. Portre heykeldeki dolgun yüz, Flaviopolis başında olduğu gibi etli alın yapısı ve belirgin alın kırışıklığı Hadrianus portrelerinde pek rastlanılmayan bir durumdur. Ayrıca yine kancavari ince ve uzun burun, dudak uçlarının aşağı doğru sarkıtılması gibi detaylar Hadrianus

portrelerinde görülmez. Vermeule, bu eseri kesin olarak Hadrianus'un Anadolu portresi olarak görmek istemektedir⁶⁵. Hellenistik Dönemin filozoflarını anımsatan giyim tarzı ve ikonografik betimi çatık kaşlarıyla tezatlık oluşturmaktadır. Bu sebeple portre heykelin kimliği için Hadrianus dışında Antoninus Pius, Lucius Verus hatta bir rahip⁶⁶ veya yerel bir prens⁶⁷ olabileceği yönünde görüşler de bildirilmiştir⁶⁸.

Bir diğer özgün Hadrianus portresi ise Atina Olympieion'dandır (Res. 23-24). Portredeki yüze ait anatomik özellikler imparatorun *Stazione Termini Tipi*'ni anımsatmaktadır⁶⁹. Portre her ne kadar Hadrianus'un fizyonomik özelliklerini yansıtsa da eserin genelinde Hadrianus'la ilişkilendirilemeyeceği düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Harrison, portreyi Hadrianus'un *posthumos*⁷⁰ portresi olarak yorumlamış ve eserin Antoninler Dönemine ait olduğunu ifade etmiştir⁷¹. Vermeule ise ilk başta bu görüşe karşı çıkarak eserin Hadrianus'a ait olamayacağını ve Antoninler Dönemi içerisinde Commodus'un Conservatori Herakles büstüne benzediğini ifade etmiştir⁷². Fakat daha sonra Olympieion portresinin Antoninler Döneminde Hadrianus'un ölümünden sonra betimlenmiş ve Hadrianus'a ait ol-

⁶³ Ogan 1937, 21, 44, Pl. I, XX; Ogan 1940, 49.

⁶⁴ İnan – Rosenbaum, 1966, 72; Özgan 2013, 140.

⁶⁵ Vermeule 1968, 258.

⁶⁶ Özgan 2013, 140.

⁶⁷ Ogan 1940, 52. Ayrıca konuya ilişkin tartışma için bk. Wegner 1956, 45; İnan – Rosenbaum 1966, 72.

⁶⁸ Aynı şekilde ilk başlarda Hadrianus olarak yorumlanmış sonrasında ise Lucius Verus olduğu anlaşılan bir

başka portre heykel de Hatay Müzesi'nde sergilenmektedir. İnan – Rosenbaum 1979, Taf. 38, No. 47, Taf. 41, No. 47.

⁶⁹ Wegner 1956, Taf. 2; Zanker – Fittschen 1985, No. 46, Taf. 49-51.

⁷⁰ İmparatorun ölümünden sonra yapılmış.

⁷¹ Harrison 1953, 39, Pl. 45.

⁷² Vermeule 1954, 255.

duğunu belirterek Harrison'un düşüncesine katılmıştır⁷³. Yine aynı şekilde portrenin Hadrianus'a ait olduğu Wegner⁷⁴ ve Zanker⁷⁵ tarafından da kabul görmüştür. Zanker, Olympieion portresinin Wegner'in oluşturduğu Hadrianus tipolojisi dışında olduğunu ve sanatçının Hadrianus portresini farklı bir bakış açısıyla yaratmış olabileceğini önermiştir⁷⁶.

Riccardi⁷⁷ de portreye ilişkin olarak heykeltıraşın kendi inisiyatifinde ve bilinen Hadrianus portresi dışında bir eser yaratma isteği ile bu şekilde özgün bir portrenin karşımıza çıktığını ifade etmiştir. Ayrıca yine yontucunun bu portreyi yaparken şüphesiz Atina'da pek çok Hadrianus portresinin kamu alanlarında sergilendiğini ve heykeltıraşın Hadrianus portrelerini tanıdığını; fakat özgün bir portre yaratma isteği taşıdığını düşünmektedir⁷⁸. Portrede görülen stil ve teknik işçilik Hadrianus'un ölümünden sonra yapıldığını doğrular. Özellikle uzun ve kıvrıkcak saçlardaki derin matkap işçiliği ve ondüle edilen saç uçlarındaki matkap delikleri Antoninler Döneminin belirgin özelliğidir⁷⁹. Heykeltıraşın Antoninler Dönemine ait izler taşıyan bu eserinde dönemin imparatoru Antoninus Pius etkisi de görülebilmektedir. Uzun ve kabarık saçlar, yine kıvrıkcak sakallar bilinen Hadrianus portrelerinin uzağında; Antoninus Pius portrelerinin ise paralelinde bir görüntü sergilemektedir⁸⁰. Belki de bu durumu, eseri üreten ustanın farklı aile üyesinden gelen Antoninus

Pius'u Hadrianus'la olan bağına görmek istemesiyle açıklayabiliriz. Çünkü Riccardi'nin de ifade ettiği üzere Atina gibi metropol bir kentte pek çok Hadrianus portresi kamuya açık bir şekilde sergilenmiştir. Bu sebeple heykeltıraşın Hadrianus portrelerini tanımaması olanaksızdır. Ayrıca imparator Hadrianus'un yönetimdeki sürenin büyük bir kısmını Hellen hayranlığının da etkisiyle Atina'da geçirdiği bilinmektedir. Bu sebeple heykeltıraşın salt Hadrianus portrelerini değil belki de öncesinde imparatorun kendisini bile görmüş olabileceği düşünülebilir. Ayrıca bu portrenin kesinlikle tecrübesiz bir usta tarafından değil bilakis oldukça maharetli bir usta tarafından yontulduğunu da vurgulamak gerekir. Zira portrede belirtilen anatomik ve fizyonomik detaylar, matkabin ölçülü kullanımını ustanın tecrübesini ortaya koymaktadır.

Hadrianus olarak betimlenmek istenen; fakat bilinen Hadrianus portrelerinin uzağında kalan bir diğer eser ise Ephesos'tandır (Res. 25- 26). Figürün saç modeli dalgalı hatlar halinde boğumlar oluşturarak alın üstüne doğru taranmıştır. Kemeri burun, derinde gözler, etli dudak ve çene yapısı Hadrianus'un anatomisine kısmen uygundur. Portre, özellikle merkezde üretilen Hadrianus tiplerinden ayrılır ve daha sevecen bir ifade sergiler. Saç modeli Hadrianus'un resmi tiplerinden olan Vaticano Chiramonti modelini takip eder⁸¹. Vermeule bu baş için Hellenistik Dönem

⁷³ Vermeule 1968, 258.

⁷⁴ Wegner 1956, 93, Taf. 26b.

⁷⁵ Zanker 1983, 14.

⁷⁶ Zanker 1983, 14.

⁷⁷ Riccardi 2000, 127.

⁷⁸ Riccardi 2000, 118.

⁷⁹ Olympieion Hadrianus'una saç ve sakal bakımından benzeyen örnek için bk. Harrison 1953, 38. Pl. 19, Nr.

²⁸ Antoninler Dönemi portreciliği için bk. Wegner 1939, Taf. 1 vd.; Rumpf 1949, 150-152; Vermeule 1968, 268 vd.

⁸⁰ Antoninus Pius portreleri için bk. Fittschen – Zanker 1985, Taf. 67 No. 59.

⁸¹ Wegner 1956, 38; Inan – Rosenbaum 1966, 71.

hükümdar portreleri paralelinde olduğunu ve yerel bir usta tarafından yontulduğunu ifade eder⁸².

Anadolu dışından uzak eyalet portrelerini çalışan Zanker⁸³, Leptis Magna Tiyatrosu'nda bulunan ve Tripolis Müzesi'nde sergilenen Hadrianus başını tanıtır (Res. 27- 28). Söz konusu baş Roma ve Anadolu'da görülen Hadrianus portrelerinden oldukça farklıdır. Zanker bu portrenin bilinen Hadrianus başlarıyla benzermediğini, daha çok Kuzey Afrikalı imparatorlar bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ve nispeten üslup olarak rahip portrelerine benzediğini ifade eder⁸⁴. Başın saç ve sakalı Hadrianus'un bilinen portreleriyle büyük farklılık sunar. Oldukça tecrübesiz bir heykeltıraşın elinden çıkan bu eser merkez kontrolünde olmadığını gösterir. Zira bu tarz imparatora ait portrelerin kalitesi üzerinde Roma'nın bir tür kontrolü olduğu düşünülmektedir⁸⁵. Leptis Magna örneğindeki gibi heykeltıraş tarafından çalışılan portrenin resmi prototiplerden saptığı durumlarda henüz merkezden gönderilen orijinal bir prototipin olmadığı ya da uygulamada beceri yoksunluğu sebebiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir⁸⁶. Buraya kadar verdiğimiz örnekler kent Roma dışında Flaviopolis, Atina, Ephesos ve Leptis Magna'dandır ve bu tarz portre örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Son olarak Flaviopolis başının özel bir portreye ait olabilme ihtimali üzerinde durmak istiyoruz. Portredeki saç ve sakalın işlenişi Hadrianus Dönemine işaret eden stilistik ve ikonografik özellikler göstermektedir. Bu bağlamda bu başın dönem

yüzü- *zeitgesicht* olarak nitelendirilmesi de mümkündür. Yukarıda belirtmiş olduğumuz üzere dönem yüzü- *zeitgesicht* portrelerinde dönemin imparator ve hanedan kadınlarına öykünüldüğü, Romalı aristokratların kendi portrelerini sipariş verdirirken imparatorluk hanedanının dönem modasına uygun olarak betimlenmek istediklerini görüyoruz⁸⁷. Örneğin Augustus'la başlayan sakalsız betimlenme isteği Hadrianus'a kadar devam etmiş ve gerek Roma imparatorları gerek özel portrelerde kişiler sakalsız olarak betimlenmeyi tercih etmişlerdir. İdealize edilmeden gerçek bir kişinin betimlendiği ve aşırı gerçekçi fizyonomik özellikler gösteren Flaviopolis başının Erken Hadrianus Dönemine ait özel bir portre olabileceği de düşünülmelidir. Portredeki patlak gözler, alın çizgisi, karakteristik yüz hatları ve bakışlardaki derin ifade bu şekilde bir yorumu mümkün kılmaktadır. Ayrıca Flaviopolis başının normal insan ölçülerinin altında yapılmış olması da hanedan portreleri için uygun düşmez. Hele ki Hadrianus gibi bir imparatorun portre büstünün kolossal olmanın dışında küçük boyutlu olması kabul edilebilir değildir. Bugüne kadar hiçbir imparatora ait portre büstün küçük olarak betimine rastlanılmadığı da belirtilmelidir⁸⁸. Tüm bu verilere koşut olarak sunabileceğimiz öneri, başın nitelikli ve iyi kalitede oluşu, portre sahibinin sıradan bir vatandaş olamayacağını belki de kentin yöneticisi ya da bürokratlarından birine ait olabileceği yönündedir. Özellikle portre sahibinin sergilemiş olduğu bakış ve fizyonomik özellikler im-

⁸² Vermeule 1968, 392.

⁸³ Zanker 1983, 30, Taf. 9.

⁸⁴ Zanker 1983, 30.

⁸⁵ Riccardi 2000, 113.

⁸⁶ Riccardi 2000, 113.

⁸⁷ Özgan 2013, 153 vd.

⁸⁸ Özgan 2013, 180.

paratora özgü tanrısal ya da mağrur bir ifadeden çok ölümlü bir kişiye ait yüz ifadesi, donuk bakışlar bu tarz bir yorumu da destekler. Bu sebeple eserimizin Hadrianus'a ait özgün bir portreyi değil; Flaviopolisli aristokrat/bürokrat bir kişiye ait olabileceği yönünde bir görüşün daha isabetli olacağını ifade etmek yerinde olacaktır.

Resim Listesi

- Res. 1:** Alacami'nin genel görünümü (U. ARINÇ, 20.04.2016)
- Res. 2:** Kilika haritası (Sayar 1994, Lev. 63)
- Res. 3:** Portrenin *In-situ* durumu (U. ARINÇ, 01.07.2017)
- Res. 4:** Portrenin bulunduktan sonraki korunma durumu (U. ARINÇ, 01.07.2017)
- Res. 5:** Flaviopolis Portresi cepheden görünüş (U. ARINÇ, 26.10.2019)
- Res. 6:** Flaviopolis Portresi arkadan görünüş (U. ARINÇ, 26.10.2019)
- Res. 7:** Flaviopolis Portresi sağ profilden görünüş (U. ARINÇ, 26.10.2019)
- Res. 8:** Flaviopolis Portresi sol profilden görünüş (U. ARINÇ, 26.10.2019)
- Res. 9:** Flaviopolis Portresi göz detayı (U. ARINÇ, 26.10.2019)
- Res. 10:** Flaviopolis Portresi saç detayı (U. ARINÇ, 26.10.2019)
- Res. 11:** Nikomedia'dan Özel Portre (İnan - Rosenbaum 1966, Lev. XLVI, 3)
- Res. 12:** Nikomedia'dan Özel Portre sol profilden görünüş (İnan - Rosenbaum 1966, Lev. XLVI, 4)
- Res.13:** Aphrodisias Başı cepheden görünüş (Smith 2006, Pl. 130, No. 187)

- Res. 14:** Aphrodisias Başı sol profilden görünüş (Smith 2006, Pl. 130, No. 187)
- Res. 15:** Aphrodisias Başı sağ profilden görünüş (Smith 2006, Pl. 130, No. 187)
- Res. 16:** Pompeopolis'ten Hadrianus Başı, cepheden görünüş (Çalık 1997, Pl. IXa)
- Res. 17:** Pompeopolis'ten Hadrianus Başı'nın arkadan görünümü (Çalık 1997, Pl. IXb)
- Res. 18:** Perge'den Zırhlı Hadrianus Heykeli (İnan 1965, VII, Res. 1)
- Res. 19:** Perge'den Zırhlı Hadrianus Heykeli sağ profilden görünüş (İnan 1965, Lev. VIII, Res. 1)
- Res. 20:** Perge'den Zırhlı Hadrianus Heykeli cepheden görünüş (İnan 1965, Lev. VIII, Res. 2)
- Res. 21:** Kadirli Flaviopolis'ten Bronz Hadrianus Heykeli? Detay (Özgan 2013, 140, Fig. 146a)
- Res. 22:** Kadirli Flaviopolis'ten Bronz Hadrianus? Heykeli (Özgan 2013, 140, Fig. 146b)
- Res. 23:** Olympieion'dan Hadrianus Portresi (Harrison 1953, Pl. 45)
- Res. 24:** Olympieion'dan Hadrianus Portresi Detay (Harrison 1953, Pl. 45)
- Res. 25:** Ephesos'tan Hadrianus Portresi (Riccardi 2000, 119, Fig. 8)
- Res. 26:** Ephesos'tan Hadrianus Portresi (Riccardi 2000, 119, Fig. 9)
- Res. 27:** Leptis Magna'dan Hadrianus Portresi (Zanker 1983, 30, Taf. 9)
- Res. 28:** Leptis Magna'dan Hadrianus Portresi sağ profilden görünüş (Zanker 1983, 30, Taf. 8. 2)

KAYNAKÇA**Antik Kaynakça**

- Arrianos *Arrianus'un Karadeniz Seyahati* (Arriani Periplus Ponti Euxini), (çev. M. Arslan), (İstanbul 2005).
- Fronto *The Correspondence of Marcus Cornelius Fronto I*, C. R. Haines, (Ed.), Loeb Classical Library (Cambridge 1919).
- Scriptores *The Scriptores Historiae Augustae* vol. 1. (Trans. Magie D.) (London 1921).
- Strabon *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası* XII-XIII-XIV, (çev. A. Pekman), (İstanbul 2005).

Modern Kaynakça

- Bayliss 1997 R. Bayliss, "The Alacami in Kadirli: Transformations of a Sacred Monument", *AntSt* 47, 1997, 57-87.
- Bayliss 2001 R. Bayliss, *Provincial Cilicia and the Archaeology of Temple Conversion I-II* (Newcastle 2001).
- Bayliss 2004 R. Bayliss, *Provincial Cilicia and the Archaeology of Temple Conversion* (Oxford 2004).
- Bent 1890 J. T. Bent, "Recent Discoveries in Eastern Cilicia", *JHS* 11, 1890, 231-235.
- Bossert – Alkım 1947 H. Th. Bossert – U. B. Alkım, "Karatepe. Kadirli ve Dolayları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Orta Asya Kültürleri Araştırma Enstitüsü Yayınları* 3, 1947, 17-22.
- Brooks 1998 L. Brooks, "New and Notable: Hadrian in Plain Cilicia", *The Princeton University Library Chronicle* 59. 3, 1998, 640- 648.
- Çalık 1996 A. Çalık, "A New Head of Hadrian from Pompeopolis", *AntSt* 46, 1996, 83-89.
- Çalık 1997 A. Çalık, *Roman Imperial Sculpture from Cilicia Vol. I-II* (London 1997).
- Çambel 1997 H. Çambel, "Kadirli'de Anıtsal Eser: Tarihi Roma Bazilikası Alacami", *Türkiye'miz* 81, 1997, 42-53.
- Çambel – Knudstad 1998 H. Çambel – J. E. Knudstad, "Kadirli, Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1996 Yılı Çalışmaları", *KazıST* XIX. 1, 1998, 483-496.
- Çambel ve diğ. 1999 H. Çambel – J. E. Knudstad – M. Sicker-Akman – R. Bayliss, "Kadirli, Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1997 Yılı Çalışmaları", *KazıST* XX. 1, 1999, 399-417.

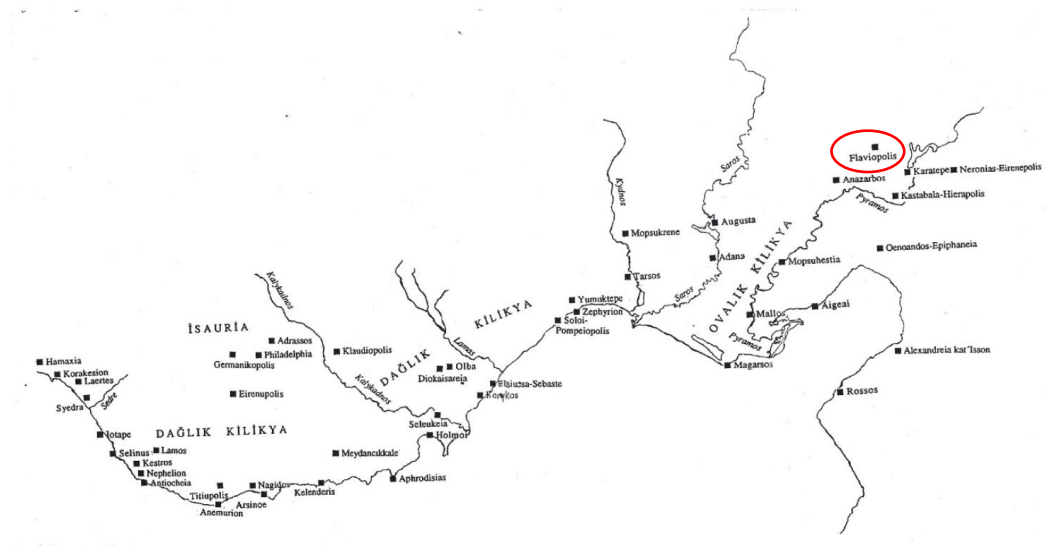
- Davis 1879 E. J. Davis, *Life in Asiatic Turkey: a journal of travel in Cilicia (Pedias and Trachoea), Isauria, and parts of Lycaonia and Cappadocia* (London 1879).
- Desider 2001 P. Desider, "The Cities of Pedias in the Roman Period", *Varia Anatolica* 13, 2001, 411-415.
- Durugönül 2001-2002 S. Durugönül, "Development of Ancient Settlements in Cilicia", *Adalya* V, 2001-2002, 107-119.
- Evers 1994 C. Evers, *Les portraits d'Hadrien. Typologie et ateliers* (Bruxelles 1994).
- Fittschen – Zanker 1985 K. Fittschen – P. Zanker, *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom* (Mainz am Rhein 1985).
- Harrison 1953 E. B. Harrison, *Portrait Sculpture, The Athenian Agora Vol. I* (Princeton – New Jersey 1953).
- Heberdey – Wilhelm 1896 R. Heberdey – A. Wilhelm, "Reisen in Kilikien", *Denkschriften* XLIV, 1896.
- Heitze 1961 H. v. Heitze, *Römische Porträtplastik aus Sieben Jahrhunderten* (Stuttgart 1961).
- İnan 1965 J. İnan, *Antalya Bölgesi Roma Devri Portreleri* (Ankara 1965).
- İnan – Rosenbaum 1966 J. İnan, – E. A. Rosenbaum, *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor* (London 1966).
- İnan – Rosenbaum 1979 J. İnan, – E. A. Rosenbaum, *Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei* (Mainz am Rhein 1979).
- Karanastaki 2012-2013 P. Karanastasi, "Hadrian im Panzer, Kaiserstatuen zwischen Realpolitik und Philhellenismus Zusammenfassung", *JDI* 128/129, 2012-2013, 323-391.
- Kleiner 1992 D. E. E. Kleiner, *Roman Sculpture* (New Haven 1992).
- Mägele 2016 S. Mägele, "A Colossal Portrait of Hadrian and the Imperial Group from the Roman Baths at Sagalassos, Hadrian", içinde: T. Opper (ed.), *Art, Politics and Economy* (London 2016) 50-61.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor* (Princeton 1950).
- Ogan 1937 A. Ogan, *İstanbul Müzeleri, Asar Attika Müzesi Tunç Eserler Rehberi* (İstanbul 1937).
- Ogan 1940 A. Ogan, "Adana'da Bulunan Bronz Heykel", *Türk Tarih AED* IV, 1940, 49-52.
- Özgan 2013 R. Özgan, *Roma Portre Sanatı II* (İstanbul 2013).
- Paulsen 1923 F. Paulsen, *Greek and Roman Portrait in English Country Houses* (Roma 1923).

- Riccardi 2000 L. A. Riccardi, “Uncanonical Imperial Portraits in the Eastern Roman Provinces: The Case of the Kanellopoulos Emperor”, *Hesperia* 69, 2000, 105-132.
- Richmond 1935 I. A. Richmond, “Trajan’s Army on Trajan’s Column”, *Papers of the British at Rome* 13, 1935, 1-40.
- Rumpf 1949 A. Rumpf, *Yunan ve Roma Sanatı*, (Çev. J. İnan), (İstanbul 1949).
- Sayar 1992 M. H. Sayar, “Doğu Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1990”, *Araştırma* ST IX, 1992, 203-221.
- Sayar 1994 M. H. Sayar, “Antik Kilikya’da Şehirleşme”, *TürkTK* XII.I, 1994, 193-216.
- Sayar ve diğ. 1993 M. H. Sayar – P. Siewert – H. Taeuber, “Doğu Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1991”, *Araştırma* ST X, 1993, 175-197.
- Smith 1998 R. R. R. Smith, “Cultural Choice and Political Identity in Honorific Portrait Statues in the Greek East in the Second Century A.D.”, *JRS* 88, 1998, 56-93.
- Smith 2006 R. R. R. Smith, *Roman Portrait Statuary from Aphrodisias. Aphrodisias II* (Mainz am Rhein 2006).
- Stewart 1975 A. F. Stewart, “Some Early Evidence for the Use of the Running Drill” *BSA* 70, 1975, 199-201.
- Syme 1988 R. Syme, “Journeys of Hadrian”, *ZPE* 73, 1988, 159-170.
- Taeuber 1991 H. Taeuber, “Die syrisch-kilikische Grenze während der Prinzipatszeit”, *Tyche* 6, 1991, 201-210.
- Ünal– Girginer 2007 A. Ünal – K. S. Girginer, *Kilikya- Çukurova İlk Çağlardan 2007 Osmanlılar Dönemi’ne Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji* (İstanbul 2007).
- Vermeule 1954 C. C. Vermeule, Rev. “The Athenian Agora. Results of Excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens I, Portrait Sculpture”, *AJA* 58, 1954, 253-255.
- Vermeule 1968 C. C. Vermeule, *Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor* (London 1968).
- Vout 2003 C. Vout, “A Revision of Hadrian's Portraiture” in; L. De Blois (ed.), *The Representation and Perception of Roman Imperial Power*, 2003, 442-457.
- Walker 1991 S. Walker, “Bearded Men”, *Journal of the History of Collections* 3.2, 1991, 265-277.
- Wegner 1939 M. Wegner, *Die Herrscherbildnisse antoninischer Zeit, Das römische Herrscherbild Band 2.4*, (Berlin 1939).

- Wegner 1956 S. Walker, "Bearded Men", *Journal of the History of Collections* 3.2, 1991, 265-277.
- Yastı ve diğ. 2016 N. M. Yastı – A. Türkmenođlu – U. Arınç, "Osmaniye Müze Müdürlüğü Kadirli Alacami Kurtarma Kazısı 2015", 25. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve II. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı*, 2016, 627-640.
- Zanker 1983 P. Zanker, *Provinzielle Kaiserporträts* (München 1983).
- Zanker 1995 P. Zanker, *The Mask of Socrates: The Image of the Intellectual in Antiquity* (Berkeley 1995).

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

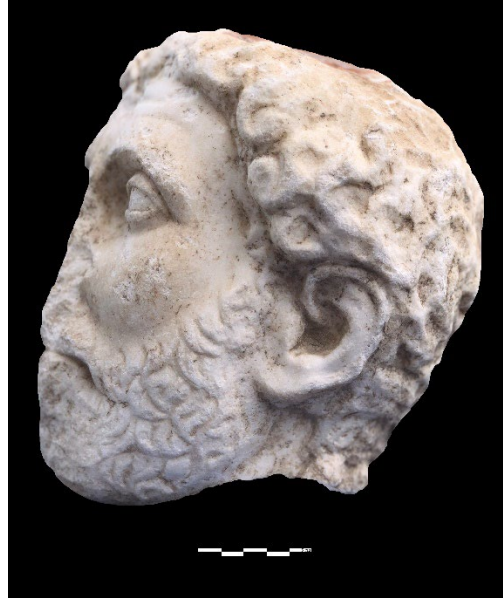
Resim 5

Resim 6

Resim 7

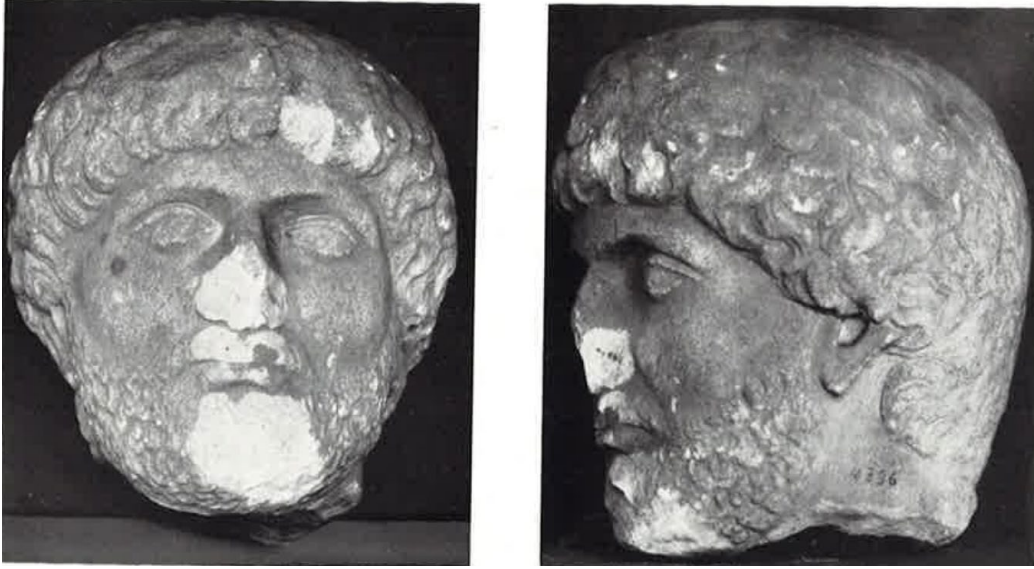
Resim 8

Resim 9

Resim 10

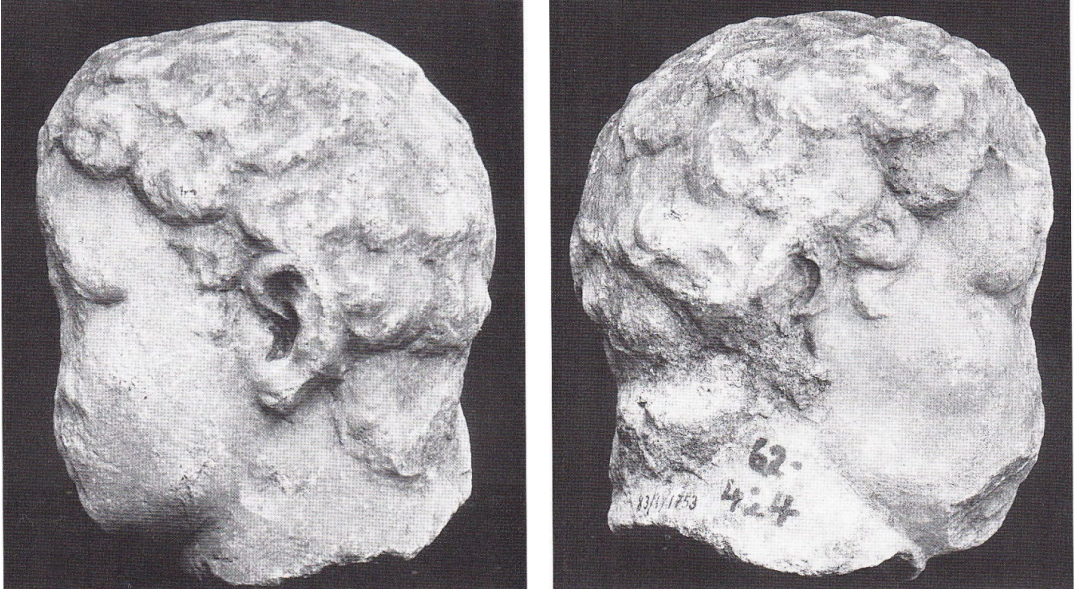
Resim 11 – 12

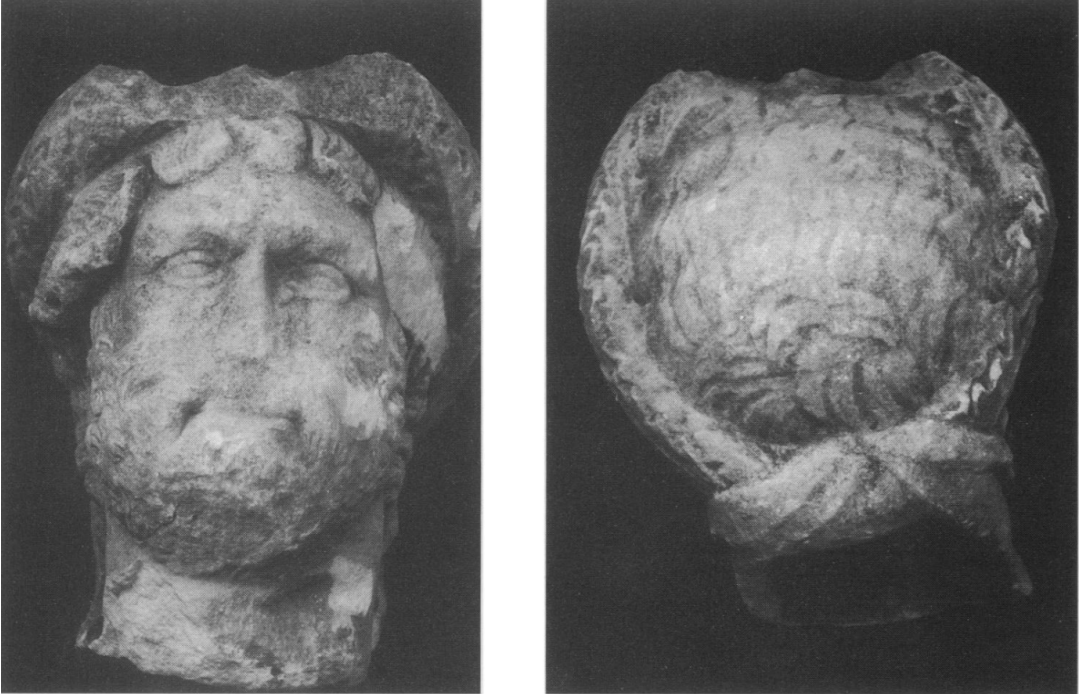
Resim 13

Flaviopolis'ten Yeni Bir Portre

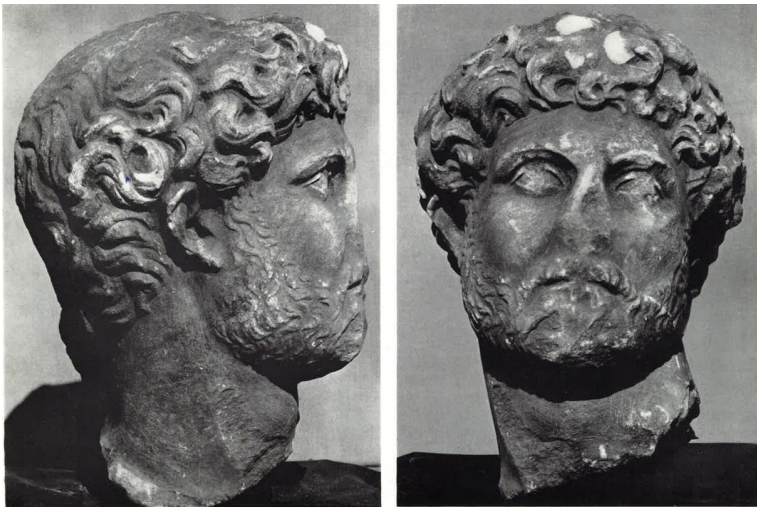
Resim 14- 15

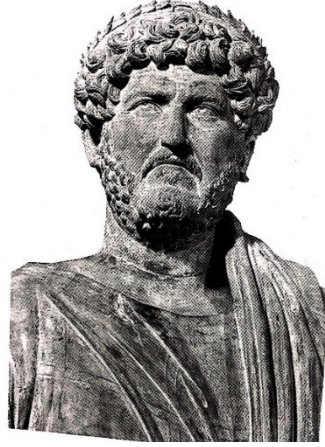
Resim 16 – 17

Resim 18

Resim 19 – 20

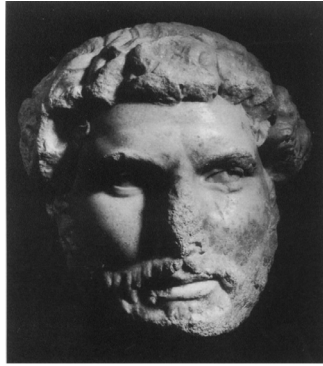
Resim 21

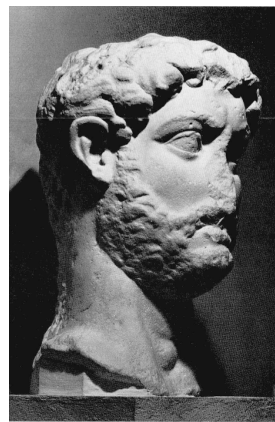
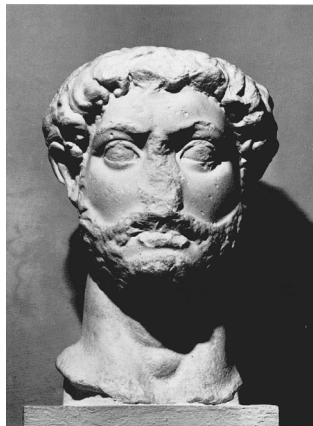
Resim 22

Resim 23 – 24

Resim 25 – 26

Resim 27 – 28